

Блінов О. А. Особливості управління страхом людини заради виконання професійних завдань у небезпечних умовах для його життя / Матеріали Третьої Всеармійської науково–практичної конференції [«Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях»], (Київ 26 травня 2011 р.) / Мін–во оборони України. Національний університет оборони України. – К. : НУОУ, 2011. – С. 24–26.

Блінов Олег Анатолійович

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціології та

соціальних технологій

Національного авіаційного університету

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ СТРАХОМ ЛЮДИНИ ЗАРАДИ ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЗАВДАНЬ У НЕБЕЗПЕЧНИХ УМОВАХ ДЛЯ ЙОГО ЖИТТЯ

Річниця початку Великої Вітчизняної війни, аварії на Чорнобильській атомній станції ставить питання про вирішення проблеми управління страхом людини заради виконання професійних завдань у смертельно небезпечних умовах.

Одним з яскравих прикладів впливу страху на виконання поставлених бойових завдань є Велика Вітчизняна війна. На нашу думку одна з причин успішності дій радянської армії виявляється у заздалегідь сформованому відповідному психологічному потенціалі військової людини. В одній категорії військових він був сформований на основі особистої сміливості, мужності, віри у перемогу над ворогом, а в іншій – на основі страху морального осуду людей, а також юридичної відповідальності за невиконання поставлених завдань.

Поза всяким сумнівом, солдати та офіцери Червоної армії воювали за свою Батьківщину, і ніхто не має права ставити під сумнів їх подвиг. Але також

очевидно і те, що Червоною армією, як і всякою регулярною армією взагалі, - рухав не тільки патріотизм і звитяг, але й страх перед державою, яка карала за невиконання наказу. І чим більше жорстокою є така держава, і чим більше запеклий бій з ворогом тим менше вона цінує життя своїх громадян на полі битви. Саме такою державою був сталінський СРСР, у своїх сутнісних рисах настільки схожий на гітлерівську Німеччину.

У відомому наказі № 227 «Ні кроку назад!» Народний комісар оборони прямо посилається на передовий досвід фашистської армії. Товариш Сталін вказує: «Після свого зимового відступу під натиском Червоної армії, коли в німецьких військах розхиталася дисципліна, німці для відновлення дисципліни прийняли деякі суворі заходи, що призвели до непоганих результатів. Вони сформували 100 штрафних рот з бійців (...), приблизно десять штрафних батальйонів з командирів, які провинилися при порушенні дисципліни через боягузтво або нестійкість, позбавили їх орденів, поставили на ще більш небезпечні ділянки фронту і наказали спокутувати свої гріхи. Вони сформували, нарешті, спеціальні загони загородження, поставили їх позаду нестійких дивізій і наказали їм розстрілювати на місці панікерів у разі спроби самовільного залишення позицій і в разі спроби здатися в полон. Як відомо, ці заходи подіяли, і тепер німецькі війська б'ються краще, ніж вони билися взимку. Та ось виходить, що німецькі війська мають хорошу дисципліну, хоча у них немає піднесеної мети захисту своєї батьківщини, а є лише одна грабіжницька мета - підкорити чужу країну, а наші війська, що мають мету захистити свою зганьблену Батьківщину, не мають такої дисципліни і терплять зважаючи на це поразку».

Виходить, що для «наших військ» мета захищати свою зганьблену Батьківщину носить якийсь трансцендентний характер: мета начебто є, а цілеспрямованої переможної дії - ні. Тому, не покладаючись більше на радянський патріотизм, радянська влада на повну міць запускає каральний механізм. Поставлено завдання «Сформувати в межах армії три - п'ять добре озброєних загороджувальних загонів (по 200 чоловік у кожному), поставити їх

безпосередньо в тилу нестійких дивізій і зобов'язати їх у разі паніки і безладного відходу частин дивізії розстрілювати на місці панікерів та боягузів і тим допомогти чесним бійцям дивізій виконати свій обов'язок перед Батьківщиною».

Визначити, якою мірою залякування і насильство допомагає виконувати обов'язок, досить важко. Адже обов'язок, який вимагає підпорядкування, жодним чином не загрожує, як говорив Кант, за допомогою того, «що вселяло б природну огиду в душі і лякало б».

Одне з перших теоретичних міркувань на цю тему належить перському царю Ксерксу. З'ясовуючи, чи зможуть нечисленні елліни протистояти його полчищам, він, за свідченням Геродота, вирішив розібрати цю справу «за всіма імовірними напрямками та розумно».

«Чи можливо, щоб 1000 (...) воїнів могли встояти проти настільки великого війська? - Запитував Ксеркс Демарата, спартанського царя, який був позбавлений влади в Лакедемоні і втік до персів. - Адже якщо у них (навіть) 5000 воїнів, то в нас на кожного спартанця доведеться понад 1000. Звичайно, якщо вони під керівництвом однієї людини (за нашим перським звичаєм), то зі страху перед нею вони могли б виявити надлюдську хоробрість і під ударами бичів напали б навіть на ворога, який чисельно переважає».

Демарат так пояснив Ксерксу причину, чому спартанці не йдуть з поля бою, хоча за їх спинами і не свистять бичі наглядачів: «Вони вільні, але не в усіх відношеннях. Є у них владика - це закон, якого вони бояться набагато більше, ніж твій народ тебе. Веління закону завжди одне й те саме: закон забороняє в битві бігти перед будь-якою військовою силою ворога, але велить, залишаючись в строю, здолати ворога або загинути самому».

Закон цей не має нічого спільного з військовою юстицією, мова йде про моральне засудження. Ось приклад: з трьохсот спартанців царя Леоніда під Фермопілами вціліли, кажуть, всього двоє - Арістодем і Пантіт. Перший не спроможний був битися із-за хворих очей, другому і зовсім наказали відправитися за дорученням у Фессалію. Тим не менш «після повернення в

Лакедемон Арістодема чекало безчестя і ганьба. Безчестя полягало в тому, що ніхто не запаливав йому вогню і не розмовляв з ним, а ганьба - в тому, що йому дали прізвисько Арістодем-Боягуз». Доведений до відчаю, він у битві при Платеях «бився, як несамовитий, вийшовши з лав, і зробив великі подвиги тому, що явно шукав смерті через свою провину» (причому бився він аж ніяк не в «штрафній роті»). Пантіт виявився не таким стійким. «Після повернення (після Фермопі) до Спарти його також чекало безчестя, і він повісився».

Щоб сформувалися такі сильні моральні закони і настільки сильне почуття обов'язку, потрібний тривалий час. У молодій державі через те що не вистачає виробленого обов'язку та усталених традицій вдаються до військової юстиції.

Тіт Лівій розповідає, як в одному з битв війни з вольськими (471 р. до Р.Х.) римляни ганебно показали спину: «ніхто не думав ні про що, крім втечі». Після битви, зібравши військо, консул розсудив так: «Воїнів без зброї і прапороносців, що втратили прапори, а також центуріонів (...), які залишили стрій, він наказав висікти різками і стратити сокирою; з інших за жеребом кожен десятий був відібраний для страти» (децимації; перші достовірні відомості про цей елемент римській юстиції відносяться до 296 р.).

Ще раніше, коли римській свободі, що запанувала після вигнання царя Тарквінія Гордого, виповнилося всього лише десять років, молода республіка воювала з латинами (499 р.). У лавах латинського війська були і римські вигнанці на чолі з Тарквінієм. «І ці, борючись з великою злістю за відібране добро і відняту батьківщину, на час взяли верх в битві. (...) Диктатор Постумій, бачачи, що вигнанці стрімко напірають, а власні його воїни змушені були відступити під ударами, дає наказ добірній когорті, що була при ньому для охорони: вважати ворогом всякого, хто покинув стрій. Страх утримав римлян від втечі, вони повертають на ворога і відновлюють ряди».

Порівняйте: «16 жовтня 1942 року, під час контратаки противника, група червоноармійців (...) проявила боягузтво і в паніці почала бігти з поля бою, тягнучи за собою інших військовослужбовців. Армійський загороджувальний

загін 21-ї армії, який перебував на цій ділянці фронту, силою зброї ліквідував паніку і відновив колишнє положення» (з доповідної записки особливого відділу НКВС Донського фронту в управління особливих відділів НКВС СРСР «Про роботу особових органів по боротьбі з трусами і панікерами у частинах Донського фронту за період з 1 жовтня 1942 по 1 лютого 1943 року»).

Цей факт історії свідчить, якщо у людини не працюють моральні закони і механізм самозбереження сильніший за страх покарання тоді повинна бути 3-а сила, яка спроможна виправити положення.

Але питання в іншому. Чи готові зараз військовослужбовці і цивільне населення побороти свій страх і битися на смерть з ворогом за Україну не шкодуючи «живота свого»? Проблема споживацького ставлення до життя, сформовані нові цінності в нашому суспільстві за 20 років Незалежності, відсутність системи виховання у населення патріотизму (і в першу чергу у молоді), ставить питання спроможності досягти перемогу над ворогом у сучасних бойових умовах.

Світовий досвід, а також сучасна історія показує, що у військовослужбовців крім страху перед законом за його порушення має бути ще свій внутрішній страх, страх своєї совісті, страх засудження його дій іншими людьми. Як показує багатовікова практика - це є дієвою мотивацією подолання людиною свого страху і формування готовності приступити до виконання професійних завдань у смертельно небезпечних умовах. Ціна нашої свободи залежить від спроможності військової людини подолати свій страх перед смертю і виконати бойові завдання.